

ILK O'RTA ASRLARDA ANGLIYANING IJTIMOIIY IQTISODIY HAYOTI

Parvez Quدراتillayev Kamol o'g'li

O'zbekiston Milliy Universteti tarix fakulteti mamlakatlar va mintaqalar yo'nalishi
ikkinchi kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14226060>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ilk o'rta asrlarda Angliyaning ijtimoiy iqtisodiy hayoti haqida so'z yuritilgan va tahlil qilingan. Angliyadagi rivojlanish bosqichlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Ilk o'rta asrlar, Angliya, ijtimoiy iqtisodiy hayot, rivojlanish.

SOCIO-ECONOMIC LIFE OF ENGLAND IN THE EARLY MIDDLE AGES

Abstract. This article discusses and analyzes the social and economic life of England in the early Middle Ages. The stages of development in England are considered.

Key words: Early Middle Ages, England, social economic life, development.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ АНГЛИИ В РАННЕМ СРЕДНЕВЕКОВЬЕ

Аннотация. В статье рассматривается и анализируется социально-экономическая жизнь Англии в эпоху раннего средневековья. Рассмотрены этапы развития Англии.

Ключевые слова: раннее средневековье, Англия, общественно-экономическая жизнь, развитие.

XIII asrda Angliyada qishloq xo'jaligi intensiv rivojlanadi, uch dalali almashlab ekish keng tarqaladi. Mamlakat aholisining ko'payib borishi yangi yerlarni ochishga ehtiyoj tug'dirdi. O'rmonlarni tozalash va botqoqliklarni quritib, haydaladigan yerlarni ko'paytiradilar.

Flandriya va Italiyada Angliya yungiga ehtiyoj kuchayishi tufayli chorvachilik rivojlanib bordi (ayniqsa qo'ychilik.) XIII asrda shaharlar aholisining ko'payishi tufayli qishloq xo'galik mahsulotlariga, ayniqsa g'allaga talab oshadi. Natijada feodal va dehqon xo'jaliklari bozor munosabatlariga keng kirib boradi. XII asr oxiri-XIII asrda muntazam ichki iqtisodiy aloqalar mustahkamlanadi. XIII asrda ichki milliy bozor yaratilib, London uning markaziga aylanadi. Qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanuvchi hududlarning erta ma'lum bir mahsulotga ixtisoslashuvi mamlakat ichida savdo munosabatlarining erta rivojlanishiga yordam beradi. Janubiy, Markaziy, Sharqiy Angliya – g'alla, Shimol va G'arbiy hududlarda chorva mahsulotlari va yung etishtirgan.

Tovar –pul munosabatlarining rivojlanishi xo'jalikning barshchina-krepostnoylik tizimini yemirib, ko'plab xo'jaliklarda pul rentasiga o'tiladi. Bazi pomest'elarda yerga ishlash uchun kotterlar va batraklarning yollanma mehnatidan foydalanilgan. Yirik pomest'elarda, ayniqsa cherkov votchinalarida bozor munosabatlari ta'siridka domenlar kengaytirilgan, barshchina–krepostnoylik tartiblari mustahkamlangan.

Ko'proq qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirish uchun jamoa yerlari, o'rmonlarni tozalash evaziga domen yerlarni kengaytirganlar. XIII asrdapul rentasi tarqalishiga qaramasdan xo'jalikning barshchina krepostnoylik tartiblari muhim o'rin tutgan. Tovar-pul munosabatlari ta'siri ostida yirik va mayda feodallar o'rtasidagi farq XIII asrda yana ham keskinlashadi.

Endi farq feodalning daromadi yoki yer miqdori bilan emas, balki xo'jalik faoliyati va siyosiy pozitsiyasi bilan belgilanadi.

XIII asrda tovar - pul munosabatlariga ritsarlar qizg'in kirib boradilar. Ularning xo'jaligida pul rentasiga o'tilib, yollanma mehnatdan foydalanilgan. Ritsarlar harbiy ishlardan xo'jalik ishlariga o'tadilar. Ichki bozorni rivojlanishidan, qirol to'lovlarini qisqartirishdan va yirik feodallarning huquqini cheklashdan, davlatning markazlashuvidan manfaatdorlik ularni shaharliklar va erkin dehqonlarning yuqori tabaqasi bilan yaqinlashtiradi.

Shunga ko'ra Angliyada feodallar sinfi Frantsiyadagi va Germaniyadagi kabi yopiq toifaga aylanmaydi. Har bir erkin yer egasi 20 – 40 funt yillik daromadi bo'lsa, ritsar unvonini qabul qilib dvoryanlar qatoriga qo'shilish mumkin bo'lgan. Baronlar barshchina usulini va toifaviy imtiyozlarni saqlab qolishga harakat qilganlar. Angliyada hunarmandchilik va savdo markazi sifatida shaharlar X– XI asrlarda paydo bo'ladi.

Ammo eng qadimgi shaharlar Rim imperiyasi hukmronligi yillarida harbiy istehkom va lagerlar ko'rinishida paydo bo'lgan edi. Masalan: Kolchester, Manchester, Vinchester, Rotchester. So'nggi Rim imperiyasi yillarida Georg Veber ma'lumotiga ko'ra, Britaniyada 28 ta shahar bo'lgan. Biroq bu shaharlarning ko'pchiligi anglo- saksonlar istilosi davrida vayron qilingan edi. “Dahshatli sud kitobi” ma'lumotlariga ko'ra Angliyaning 1,5 mln. aholisining 5% ning shaharlarda yashaganligi Angliyaning qishloq xo'jalik mamlakati bo'lib qolaverganligini ko'rsatadi. Mavjud 80 dan ortiq shahar aholisi dehqonchilik bilan shug'ullanib, qishloqlardan istehkomlari va hokimlari bilan farq qilar edilar.

Hunarmandchilik asosan, London, Boston va York shaharlarida rivojlangan edi. XIII asr mobaynida shahar oligarxiyasi (savdogarlar, sudxo'rlar) va shahar kambag'allari o'rtasida shahar boshqaruvida qatnashish uchun kurash davom etadi. Harmandchilikning dastlabki va keng tarqalgan turi bu yerda jundan buyumlar tayyorlash va movutchilik hisoblangan. Jun ishlab chiqarish, jun buyumlari tayyorlash va movut tayyorlash kasbi Angliyada qadim vaqtlardan beri mavjud edi. Jundan tayyorlanadigan matolarni ishlab chiqarish tashqaridan xom ashyo keltirishga bog'liq emasligi bu sohaning rivojlanishiga asosiy sabab edi.

Qo'ychilikning erta rivojlanishi Angliyada normandlar kelishdan ancha oldin, qishloq movutchiligining keng tarqalishiga olib keldi. O'sha vaqtda movutchilik uy sanoati ko'rinishida mavjud bo'lib, yirik yer egaligidagi “Qo'shimcha ishlab chiqarish” edi. Shaharlarda jamlangan movutchilik o'zining ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatiga ko'ra qishloq movutchiligidan farq qilardi. Bu endi yer egaligidagi qo'shimcha mashg'ulot bo'lmasdan, mustaqil faoliyat ko'rsatuvchi hunarmandchilikning alohida turi bo'lgan kasb edi.

XII-XIII asrlarda movutchilik ingliz shaharlarining ko'pchiligiga tarqaldi. Hunarmandchilikning bu turi ayniqsa London, Vinchester, York, Linkoln, Kemridj, Norich, Oksford, Leyster kabi shaharlarda keng tarqalgan edi. Ayniqsa, Linkoln shahrida ishlab chiqariladigan alvonqizil rangli movut o'zining sifatining yuqoriligi bilan mashhur bo'lgan.

Hunarmandchilik uyushmalari bo'lgan gildiyalar ingliz shaharlarida XI asr oxiri va XII asrda paydo bo'lgan. Hunarmandchilik gildiyalari to'g'risidagi hozircha aniq bo'lgan birinchi hujjat 1130 yilga oid bo'lib, unga ko'ra hunarmandchiligi rivojlangan shaharlar qirollik xazinasiga ma'lum miqdorda soliq to'lab turganlar. Angliyada savdo-sotiq munosabatlari va pul tizimining rivojlanishida Vilgelm I tomonidan kiritilgan o'zgarishlar muhim ahamiyatga ega bo'ldi, ya'ni tanga pul zarbxonalari bo'lgan shaharlardan monetagium deb atalgan maxsus soliq undirildi, qirolning Tauerda joylashgan bosh pul zarbxonasi mamlakat hududidagi barcha

zarbxonalar uchun tanga pullarning muhrini (tamg`asini) tayyorlab beradigan markazga aylantirildi. Boshqa shaharlardagi pul zarb qiluvchilar Tauerdagi zarbxonaga kelishar va bu yerda pul to`lashib muhr sotib olishar va pul zarb qilish huquqiga ega bo`lishar edilar. Tanga pullar muhrlarini yuqori darajada tayyorlashga e'tibor berilgan. Vilgelm qirollik zargari va muhrlarni tayyorlovchi qilib, kelib chiqishi nemis bo`lgan Vilgelm fits Ottoni tayinlagan. Dastlabki anglonormandlar qirolligi davrida bu lavozim merosiy bo`lgan.

Vilgelm I ning bu sohadagi yangi tartiblari G`arbiy Evropada anglo-normandlar tanga pullari tizimining eng takomillashgan pul tizimi darajasiga ko`tarilishiga olib keldi.

Keyinchalik savdo markazlarida joylashgan shaharlar mahalliy hokimiyatlariga o`zlarining tanga zarb etuvchilariga ega bo`lishga ruxsat berildi. Yirik shaharlarda ularning soni bir nechtaga yetgan. Genrix I davriga kelganda Angliyada 94 ta tanga pul zarb qiluvchilar bor edi.

XI-XV asrlar Angliya tarixi uchun juda muhimdir. Bu davrda Angliya normanlar tomonidan bosib olindi va normanlar ta'sirida qoldi. Normandlar ingliz xalqi bilan birlashib, yangi madaniyat va tilni shakllantirdilar.

Bu davrda Angliyada feodal tuzum keng tarqaldi. Feodal tuzum - mulkdorlar o'z yerlarini dehqonlarga ijaraga berib, buning evaziga ularning xizmatlarini oladilar. Bu tuzumda yer egalari qirol amrlariga bo'ysunishlari kerak edi. Bu vaqtda Angliyadagi cherkov ham ancha kuchli edi. Cherkov jamiyatning barcha qatlamlarida ta'sir o'tkazgan va odamlar hayotiga jiddiy aralashgan. Cherkov ta'lim muassasalariga ham egalik qildi va bu davrda Angliyada savodxonlik darajasi oshdi. XIII. Asrning oxirlarida Angliyada Magna Carta deb nomlangan hujjat imzolandi. Bu hujjat qirolning vakolatlarini cheklab, xalq huquqlarini himoya qilgan. Magna Carta Buyuk Britaniyada demokratiya tarixidagi muhim bosqichdir. XIV-asrda Angliya Yuz yillik urush deb nomlangan bir qator urushlarni olib bordi. Bu urushlar Angliya va Fransiya o`rtasida bo`lgan. Urushlar natijasida Angliya Fransiya yerdan ayirildi.

XV XVI asrda Angliyada Lankaster va York sulolalari o`rtasida "Atirgullar urushi" deb nomlangan fuqarolar urushi bo`lgan. Bu urush natijasida York sulolasi g'alaba qozondi va hokimiyat tepasiga Tyudorlar sulolasi keldi. Bu davrda Angliyada ham san'at va adabiyot ravnaq topdi. Shoser, Shekspir, Marlo kabi mashhur yozuvchilar o'z asarlarini shu davrda yozganlar. Natijada XI-XV asrlar Angliya tarixida muhim davr hisoblanadi.

Bu davrda Angliya feodal tuzum, cherkov hokimiyati, Magna Carta, Yuz yillik urush va Atirgullar urushi kabi voqealarga duch keldi. Biroq, bu davrda Angliya madaniyati, san'ati va adabiyoti ham sezilarli yutuqlarga erishdi. Jahon tarixi va umuman insoniyat tarixi urushlar, xunrezliklar, bir-birlarini mahv etish, qatl etishdan iborat qilib qo'yildi.

Iqtisodiy bazis ustqurmaga nisbatan belgilovchi asosiy omil deb hisoblash, uni absolyutlashtirish inson ruhiyatining, ijodiy faolligini mensimaslikka, shaxsning umuminsoniy ideallar bilan uyg'unlashgan qadriyatlarini inkor qilishga olib keldi. Inson betakror shaxs sifatida emas, sinfning vakili sifatida qaraldi. Jahon xalqlarining o'tmish tarixini o'rganganimizda, biz bu kabi g'oya, tarixni sinfiy kurashlar nuqtai nazaridan baholash yoki noo`rin bo`rttirib ko`rsatishlardan saqlanmog`imiz zarur. Tarix sahnasida inson o`zining fazilatlarini va nuqsonlari bilan hamisha asosiy omil bo`lib kelgan.

Shu sababdan o'tmishni jonli, doimiy rivojlanishda bo'lgan mujassam birlik – ya'ni insoniyat tarixini bilmay turib biz bugungi kunni tushunishimiz, bo'layotgan jarayonlarni anglab etishimiz qiyin bo'ladi. Vatanimiz tarixi jahon tarixi fanining bir qismi ekan, buni anglash yosh avlodni vatanparvarlik va baynalmilallik ruhida tarbiyalashga yordam beradi. Jahon tarixini o'rganish natijasida boshqa millat va xalqlarni hurmat qilish, ularning urf-odatlarini va tarixini qadrlash ko'nikmalari shakllanadi.

Bundan tashqari, O'zbekistonning jahon xalqlari tarixida tutgan o'rnini ilmiy baholab, uni jahon hamjamiyatidagi mavqeini belgilaydi. Tarixiy taraqqiyot insoniyatning asrlar osha to'plangan bilimlarini, ongi, maqsadlari, talablari ko'payib borishi bilan uzviy bog'liqdir. Insoniyat tarixi va taraqqiyoti haqida to'la va batafsil tasavvur, bilim hamda tushunchalarga ega bo'lish yoshlarning har tomonlama barkamol shaxs bo'lib etishishida muhim o'rin tutadi. Zotan, komil inson tarbiyasi davlatimiz siyosatining ustuvor sohasidir.

REFERENCES

1. Sh. Ergashev "Jahon tarixi, yangi davr 1- qism" "O'zbekiston" Toshkent – 2013.
2. T. O'. Salimov Jahon tarixi (Yevropa mamlakatlari V – XV asrlarda Universitet Toshkent – 2014.
3. Prof. V. F. Semyonov "O'rta Asrlar tarixi" O'qituvchi" Toshkent 1978